

ÖSTERFÄRNEBO KYRKA

Antikvarisk medverkan vid renovering av timmerstomme i lanterninen

Österfärnebo kyrka
Österfärnebo socken
Sandvikens kommun
Gävleborgs län
2025

Ulrika Olsson

Slutrapport
Lst dnr: 2729–2024
Tillstånd enligt Kulturmiljölagen
Beställare: Sandvikens pastorat

Österfärnebo kyrka

Antikvarisk medverkan vid renovering av timmerstomme i lanterninen

Österfärnebo kyrka
Österfärnebo socken
Sandvikens kommun
Gävleborgs län
2025

Rapport 2025:18
Ulrika Olsson

Länsmuseet Gävleborgs rapportserie

Rapportserien innefattar rapporter inom länsmuseets verksamhetsområden arkeologi, bebyggelsehistoria, byggnadsvård, kulturmiljövård, etnologi, konst- och kulturhistoria.

Du kan själv ladda hem rapporter i PDF-format från länsmuseets hemsida www.lansmuseetgavleborg.se

Rapporter, böcker och mycket annat kan du köpa/beställa i länsmuseets butik butik@xlm.se

Utgivning och distribution:

Länsmuseet Gävleborg

Södra Strandgatan 20, 802 50 Gävle

www.lansmuseetgavleborg.se

© Länsmuseet Gävleborg 2025

Omslagsbild: Österfärnebo kyrka sedd från sydväst. Foto: Ulrika Olsson, 2025-02-20.

Länsmuseet Gävleborg medger spridning av dokumentationsmaterialet med Creative Commons licensen CC-BY, undantag kartmaterialet: ©

Lantmäteriet, dnr I2018/00110.

ISSN 0281–3181

Print: Trycktrean

Innehållsförteckning

Tekniska och administrativa uppgifter	4
Sammanfattning.....	5
Antikvarisk slutbedömning.....	5
Karta.....	6
Lagskydd.....	6
Historik och beskrivning.....	6
Orsaker till åtgärd.....	7
Beskrivning och skick innan påbörjade åtgärder	8
Utförda arbeten	14
Avvikelser från beslut	19
Källor.....	20

Tekniska och administrativa uppgifter

Länsstyrelsens diarienummer:	2729–2024
Länsstyrelsens beslutdatum:	2024-05-24
Länsmuseet Gävleborgs diarienummer:	2024–157/312
Projekttid:	februari – maj 2025
Platsbesök, antikvarisk medverkan:	2025-02-04 2025-02-20 2025-03-12
Antikvarisk medverkan:	Ulrika Olsson, byggnadsantikvarie på Länsmuseet Gävleborg
Beställare:	Sandvikens pastorat, Anders Winroth
Åtgärdsförslag:	Nordsjö Bygghantverk AB Gysinge Kulturbygg AB
Medverkande firmor:	Dan Gavell, Gysinge Kulturbygg AB

Sammanfattning

Under februari och mars 2025 renoverades delar av timmerstommen i våningsplanet direkt under tornrummet i Österfärnebo kyrka. Delar av timret byttes ut till nytt virke. Anledningen till åtgärderna var de rötskador som konstaterades i samband med en provborrning i timret. Skadorna har uppkommit från ett tidigare otätt tak. Ett åtgärdsförslag togs fram för de planerade åtgärderna: *Österfärnebo kyrka – Skadebesiktning och åtgärdsförslag*, Nordsjö Bygghantverk AB och Gysinge Kulturbygg AB är daterat 2024-01-16. Det är utifrån åtgärdsförslaget som Länsstyrelsen Gävleborg har fattat sitt beslut. Dan Gavell, Gysinge Kulturbygg AB har utfört den största delen av timmerarbetena.

Beslutet från Länsstyrelsen Gävleborg är daterat 2024-05-24 och har dnr: 2729–2024. Byggnadsantikvarie Ulrika Olsson, Läns museet Gävleborg har haft uppdraget som antikvarisk medverkande samt sammanställt föreliggande antikvariska slutrapport. Tre platsbesök gjordes i kyrkan under projektets gång: 2025-02-04, 2025-02-20 och 2025-03-12.

Antikvarisk slutbedömning

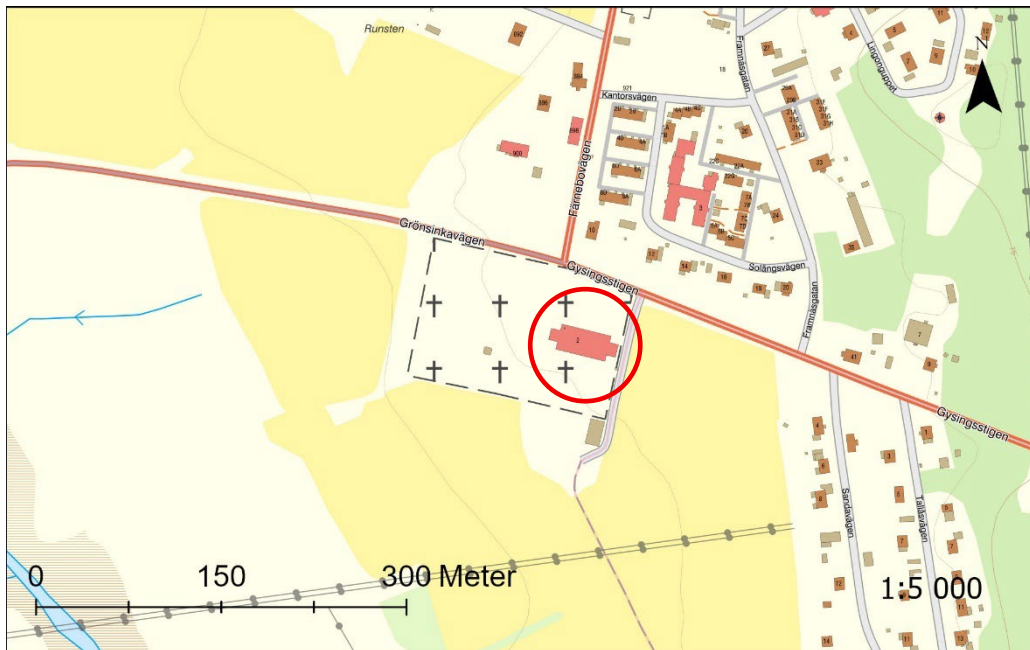
Arbetena med timmerstommen i våningsplanet direkt under tornrummet i Österfärnebo kyrka är utförda med god materialkännedom och hög hantverksskicklighet. Arbetena är till största del utförda i enlighet med länsstyrelsens beslut.

Arbetena är godkända ur antikvarisk synvinkel.

Figur 1. Österfärnebo kyrka sedd från sydväst. Utrymmet där timmerarbetena har utförts är markerat med en röd pil. Foto: Ulrika Olsson, 2025-02-20.

Karta

Figur 2. Österfärnebo kyrka är inringad. Utdrag ur Lantmäteriets topografiska webbkarta.

Lagskydd

Österfärnebo kyrka omfattas av bestämmelserna i Kulturmiljölagens fjärde kapitel.

Historik och beskrivning

Österfärnebos första kyrka uppfördes under 1200-talet. Det var en relativt liten kyrka och med åren blev den för liten för den ökande befolkningmängden i socknen. Under slutet av 1700-talet väcktes diskussioner om att bygga en ny kyrka i socknen. Eftersom den gamla kyrkan fortfarande var i gott skick så var de första tankarna att helt enkelt bygga en till kyrka och använda båda kyrkorna parallellt, en tanke som med åren landade i beslutet att en ny större kyrka skulle uppföras och att denna skulle ersätta den äldre kyrkan. Den nya kyrkan uppfördes i tidstypisk nyklassicistisk stil mellan åren 1819–1822. Bakom ritningarna står hovintendent Gustav af Sillén. Den äldre kyrkan fick stå kvar ytterligare några år innan den revs.

Österfärnebo kyrka har en symmetrisk form med tornet i väster och kor och sakristia i öster. Ingångar finns från tornet samt på vardera sidan av långhuset. Sakristian nås från en entré mot norr samt via två ingångar från koret, en på vardera sidan altaret. Samtliga entréer in till kyrkan består av plåtklädda portar.

Kyrkan är uppförd i natursten med omfattningar i tegel. Sockeln är putsad i grå kulör medan fasaderna är vita med listverk och omfattningar i gult. Tornet avslutas med en lanternin med fönster och urtavlor i samtliga väderstreck. Lanterninens tak är klätt med kopparplåt och kröns av ett förgyllt kors och klot. Långhuset har ett brutet sadeltak med valmad

gavelspets samt höga rundbågiga fönster. Långhusets tak samt taket till koret är även de belagda med kopparplåt.

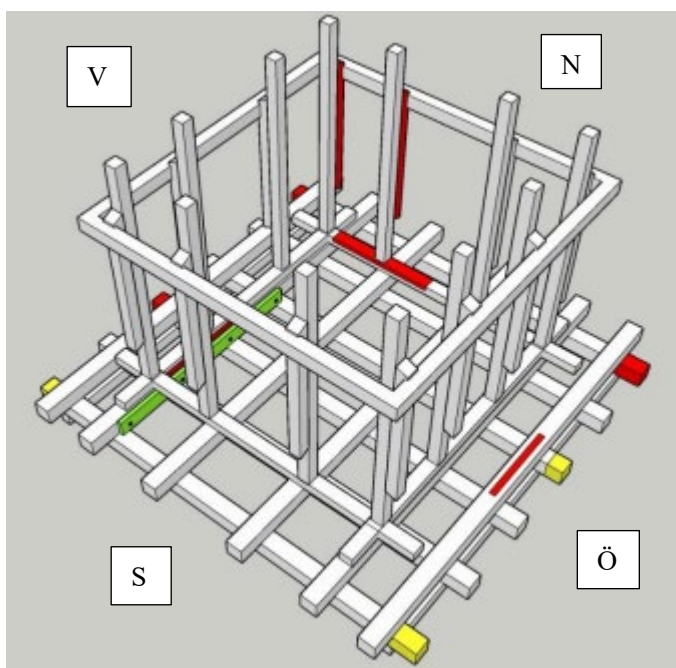
Interiören karaktäriseras av rymd och symmetri. Långhusets tak är tunnvalvt och färgat ljus blått. Väggarna är avfärgade i en ljus beige kulör. En bröstning med väggfasta bänkar ramar in rummet som är uppbyggt med en mittgång och gångar längs väggarna. Koret är förhöjt två steg och belagt med golvtegel liksom gångarna i långhuset, medan golven i bänkkvarteren är av trä. Bänkarna bildar två kvarter genom hela långhusets längd. Orgelläktaren sträcker sig över hela kyrkans bredd och som smycke på orgelläktaren tornar orgelfasaden från 1844. Orgelverket är dock senare utbytt. Utrymmena under läktaren tillkom 1996–1997 för att rymma rum för andakt och körövning. Predikstolen pryder den norra sidan av koret medan det på den södra delen av korväggen hänger en altarpopsats från den äldre kyrkan. Den fasta inredningens kulörer går i grågrönt, grönt och brunt i olika kombinationer.

Orsaker till åtgärd

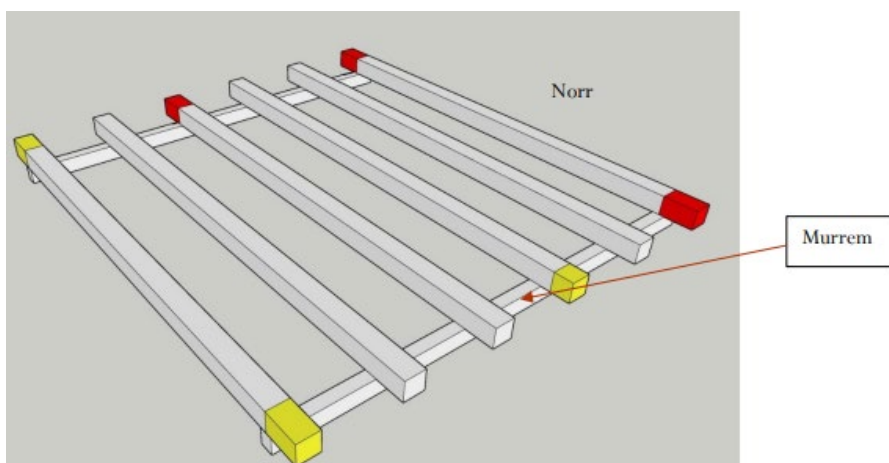
I samband med en provborrning av timmerstommen i utrymmet närmast under tornrummet i lanterninen, 2024-01-16, uppdagades rötskador i virket på flera håll. Orsaken är tidigare otäta plåttäckningar, som är åtgärdade. Detta innebär att det inte längre finns någon risk att skadorna i timmerstommen förvärras. Det rötskadade virket behövde dock bytas ut eftersom delarnas hållfasthet blev försvagad på grund av rötskadorna.

Beskrivning och skick innan påbörjade åtgärder

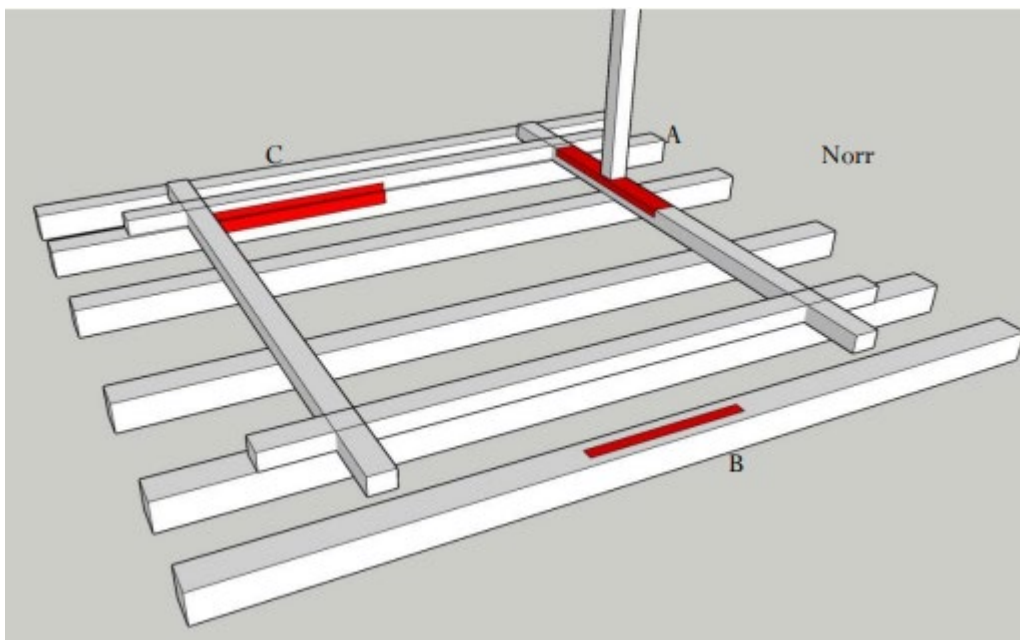
Timmerkonstruktionen i aktuellt utrymme består av två lager kraftiga bjälkar som ligger i kors. Ovanpå detta lager ligger en syll som stolparna för torn/lanterninrummet står på. Båda lagren med bjälkar har bjälklagsändarna inmurade i den murade väggen som slutar där lanterninens trästomme tar vid. Där det undre lagret av korset går in i väggen ligger en bjälke infälld i bjälkarna, en så kallad murrem. Samtliga bjälklagsändar provborrades.

Figur 3. Principskiss över timmerkonstruktionen i utrymmet där timmerlagningar har utförts. Skissen är hämtad ur Österfärnebo kyrka – Skadebesiktning och åtgärdsförslag, 2024-01-16 av Per Olsson och Dan Gavell. De röda markeringarna visar delar med kraftiga rötskador, de gula markeringarna visar lättare rötskador. Den gröna markeringen visar en tänkt tillkommande förstärkande del.

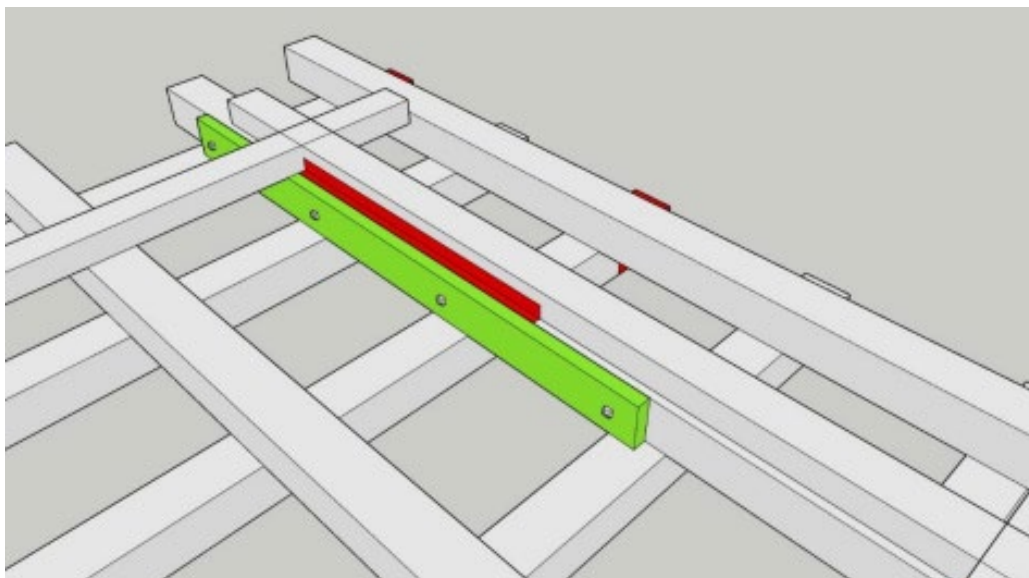
Figur 4. Det undre bjälklaget och dess skadeläge enligt provborrningen. De röda markeringarna visar delar med kraftiga rötskador, de gula markeringarna visar lättare rötskador. Skissen är hämtad ur Österfärnebo kyrka – Skadebesiktning och åtgärdsförslag, 2024-01-16 av Per Olsson och Dan Gavell.

Figur 5. Det övre bjälklaget för syll och stolpar och dess skadeläge efter provborrningen. De röda markeringarna visar kraftigare rötskador. Skissen är hämtad ur Österfärnebo kyrka – Skadebesiktning och åtgärdsförslag, 2024-01-16 av Per Olsson och Dan Gavell.

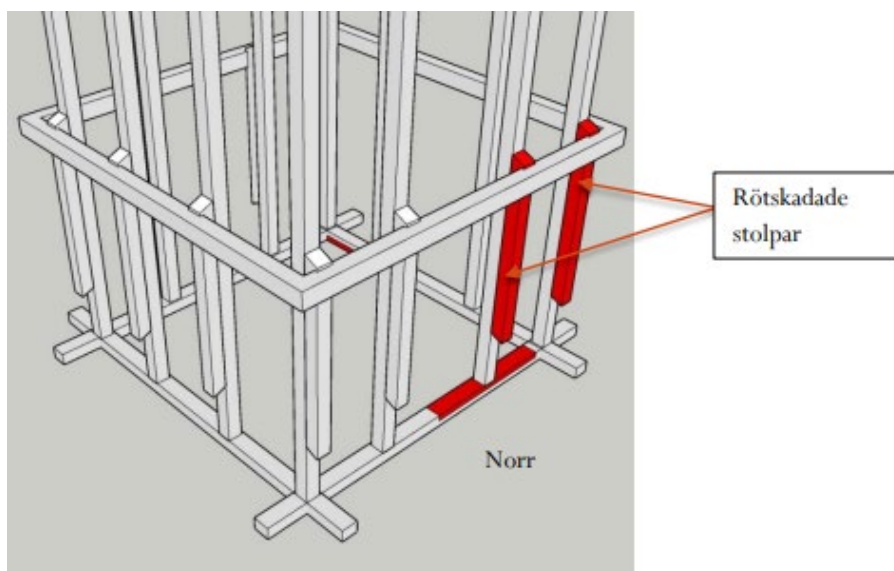
Figur 6. Det övre bjälklaget innan påbörjade arbeten. Här anses skadan på den östra sidan, markerad med "B" i figur 5. Foto: Ulrika Olsson, 2025-02-07.

Figur 7. Det övre bjälklaget för syll och stolpar. Den grönmarkerade delen visar en planerad förstärkning kring de skadade delarna som är markerad med "C" i figur 5. Skissen är hämtad ur Österfärnebo kyrka – Skadebesiktning och åtgärdsförslag, 2024-01-16 av Per Olsson och Dan Gavell.

Figur 8. Vid det första besöket hade rötskadade delar sågats ur mot väster, markerad med "C" i figur 5. Foto: Ulrika Olsson, 2025-02-04.

Figur 9. Stolparna vilar på det övre bjälklaget och skissen visar vilka stolpar som bedömdes ha kraftiga rötskador. Skissen är hämtad ur Österfärnebo kyrka – Skadebesiktning och åtgärdsförslag, 2024-01-16 av Per Olsson och Dan Gavell.

Figur 10. Innan påbörjade arbeten. De två stolparna och bjälken som de står på, se närmare i figur 9. Foto: Ulrika Olsson, 2025-02-07.

Figur 11. På fotot syns de två stolpar som finns inritade i åtgärdsförslaget och som är markerade i figur 9. På fotot syns att den yttre stolpen har lagats i ett tidigare skede. Foto: Ulrika Olsson, 2025-02-07.

Figur 12. Vid det första besöket hade en tidigare ej uppmärksammas murken bräda ovanför stolparna upptäckts. Foto: Ulrika Olsson, 2025-02-07.

Utförda arbeten

Åtgärderna i timmerkonstruktionen har till största del följt åtgärdsbeskrivningen. Allt nytt virke är av kärnfura. Stockarnas ytstruktur har bilats fram för att de nya delarna ska överensstämja med ytorna i det gamla timret. Nedan redovisas de utförda arbetena genom fotografier och bildtexter.

Figur 13. Lagningen av delarna mot väster, ytan markerad med "C" i figur 5. De nya delarna är skruvade och pluggade mot underlaget. I hörnet är de nya delarna förankrade i konstruktionen genom ett hörnjärn. Foto: Ulrika Olsson, 2025-03-12.

Figur 14. Här syns hörnjärnet som har tillkommit i det sydvästra hörnet, invid lagningarna i figur 13. Foto: Ulrika Olsson, 2025-03-12.

Figur 15. Lagningen av delen på den norra sidan, se figur 5. Det nya virket är iskarvat på timrets halva tjockleken. Det nya virket är förankrat med konstruktionsskruv från utsidan och därefter pluggat. Foto: Ulrika Olsson, 2025-03-12.

Figur 16. I anslutning till lagningen på den norra sida - se figur 11 - har ett hörnjärn satts i det nordvästra hörnet för att säkerställa konstruktionen. Foto: Ulrika Olsson, 2025-03-12.

Figur 17. Den inre stolpen på den norra sidan - se figur 9 - som har lagats i. Den gamla lagningen som fanns på stolpen togs bort för att hantverkarna skulle kunna komma åt stocken bakom. De nya delarna är förankrade med genomgående bultar. På fotografiet syns timmerman Dan Gavell, Gysinge Kulturbygg. Foto: Ulrika Olsson, 2025-03-12.

Figur 18. Den ilagade inre stolpen efter avslutade arbeten. Foto: Ulrika Olsson, 2025-03-12.

Figur 19. Stolpen har förankrats mot bjälken med hjälp av ett järn, som har spikats fast. Foto: Ulrika Olsson, 2025-03-12.

Figur 20. Den rötskadade brädan som låg närmast över stolparna har bytts ut till en ny bräda. Dock byttes inte hela längden då skadorna framför allt fanns i delarna precis över stolparna som är markerade i figur 9. Foto: Ulrika Olsson, 2025-03-12.

Figur 21. Ilagningen av en stock på den östra sidan, se markering "B" i figur 5. Det nya virket har spikats fast. Foto: Ulrika Olsson, 2025-03-12

Avvikelser från beslut

Det finns några delar som låg med i åtgärdsbeskrivningen som har utgått:

- Inga lagningar gjordes i det undre bjälklaget, enligt förslaget i 4. Anledningen till att dessa föreslagna åtgärder utelämnades var att bjälkarna ansågs ha tillräcklig anläggning i muren trots skadorna.
- Stolpen närmast hörnet lämnades utan åtgärd, då den bedömdes vara i ett skick som kan accepteras samt utifrån att den inte har en bärande funktion.
- Förstärkningsbrädan vid lagningen på den västra sidan, se förslaget i figur 7, ansågs ej motiverad och utelämnades därför.

Källor

Länsmuseet Gävleborg, Kapitel 2 och 3 ur Vård- och underhållsprogrammet för Österfärnebo kyrka, 2006

Bygghantverk AB och Gysinge Kulturbygg AB och Dan Gavell, Gysinge Kulturbygg AB. *Österfärnebo kyrka – Skadebesiktning och åtgärdsförslag*, 2024-01-16.

LänsMuseet Gävleborg, Södra Strandgatan 20, 802 50 Gävle. lansmuseetgavleborg.se